

Oponentský posudek dizertační práce

Název práce: The Expressiveness of Experience: a structural and phenomenological account of the Russian formalists' „aesthetic of estrangement“

Předkladatel: mgr. Patrick Flack

Oponent: mgr. Martin Pokorný, PhD.

Předkládaná práce má dva základní tematické póly. Jedním je Šklovského estetika odcizujícího ozvláštnění (*ostraněnie*) v širším kontextu ruského formalismu a jeho následné recepce, druhým je filosofické téma expresivity vnímání. Vzhledem k vlastní odborné kompetenci mi připadl nevíтанý úkol posoudit především tu část, jež je osudnou slabinou předkládaného textu, totiž pokus o překrok od formalistické estetiky či literární vědy k čistě filosofickým úvahám. Budiž mi proto dovoleno předsadit celkový verdikt: na základě své dosavadní zkušenosti z doktorandských obhajob na FF UK považuji za jednoznačné, že mgr. P. Flack prokázal dostatečnou odbornou znalost jednoho ústředního tématu literární vědy (totiž nauk ruského formalismu a jejich vztahu k přímo navazujícím literárněvědným nástupcům) a jeho práce v částech zaměřených tímto směrem principiálně splňuje nároky vyžadované k udělení doktorského titulu. Považoval bych za věci prospěšné, aby se diskuse během obhajoby soustředila právě na tuto část práce, dále ověřila a potvrdila kandidátovu odbornou způsobilost v tomto směru a celkový soud opřela o fakt, že se má jednat o doktorát z literární vědy.

Předložený text staví oponenta do problematické pozice i v jiném směru. Podle titulu s podtitulem a úvodního obsahového shrnutí by totiž páteř textu měla zajišťovat čistě filosofická úvaha, tj. přenos Šklovského postřehů na rigorózně filosofickou půdu a jejich rozpracování odpovídajícím způsobem. Tento příslib se ale v textu nikdy neuskuteční; domnělou páteř nahrazují skoro výlučně vágní přísliby směrem dopředu a nepodložená resumé směrem vzad. Souvislejší výklad k příslušným otázkám najdeme jen na nemnoha stranách, a pokud odečteme citáty a resumé, textová základna se dále zúží. Oponent se

pak může jevit jako pedant, pokud svůj posudek opře o podrobný a dosti přísný rozbor několikařádkových úseků. Avšak řečeno znovu, je nutno brát v potaz, že širší základnu skoro nemáme k dispozici – *a přitom by se podle prohlášení samotného autora mělo jednat o konstrukční centrum textu.*

Reaguji na tento stav věcí rozhodnutím přesunout podrobnou protiargumentaci z větší části do příloh a zde vyložit svůj obecný dojem. Je jistě pravda, že Šklovského nauku o ozvláštnění lze charakterizovat jistým důrazem na samostatnou hodnotu vjemu. Stejně tak je pravda, že jeden vlivný proud evropské filosofie – totiž novoplatonismus, zvláště pak křesťanský – tuto hodnotu popíral či silně redukoval. Ovšem stejně jasné je, že většina jedinců považovala hodnotu smyslového vnímání vždy za nepopíratelnou; novoplatonici byli ke svému stanovisku přivedeni jistými *systémovými nároky* – ale pokud filosofický systém nebudujeme, a Šklovskij to nečiní, pak je zkrátka normální, že považujeme smyslové vnímání za ústřední hodnotu. Sepětí smyslů s uměním na jedné straně a tematizace způsobů, jak nám smysly jednotlivě i společně zpřístupňují svět, na straně druhé pak jsou nejpozději ve druhé polovině 19. století ústředními tématy jednak výtvarného umění a kritiky, jednak prudce se rozvíjející psychologie; pokud bychom Šklovského myšlenky v naznačeném směru chtěli vsazovat do širšího kontextu, jistě bychom měli hledat nejprve zde.

P. Flack se tedy rozhoduje pro velice nezvyklý přístup, když tento nabízející se kontext ponechává – s výjimkou ruské literární avantgardy – zcela stranou a chce (jak proklamuje) usilovat o filosofickou komparaci. Jedním autorem, jehož zde pak nelze obejít, je Kant: právě on razantně stvrdil svébytnou hodnotu smyslového vnímání oproti racionalistům a v *Kritice soudnosti* navíc předložil předobraz všech pozdějších formalismů. Když ale vynecháme jednoslovné či půlvětné narážky, věnuje se P. Flack Kantovi jen v jednom odstavci na několika málo řádcích – a tyto řádky, *tak, jak jsou zformulovány*, nedávají smysl (viz Příloha I).

P. Flack se naopak rozhoduje zaměřit své srovnání především na Edmunda Husserla. I zde se souvisejší výklad vposledku omezuje na několik stran, jež kloužou po povrchu a na řadě míst mají daleko k uspokojivosti (viz Příloha II). P. Flack se vůbec nezmiňuje o těch pramenech, jež musí být pro průzkum role vnímání u Husserla klíčové: *Erfahrung und*

Urteil ani *Ding und Raum, Analysen zur passiven Synthesis* ani nedávno vydaný svazek Husserlian na téma *Wahrnehmung und Aufmerksamkeit* nenajdeme v textu ani v bibliografii. Dále P. Flack předpokládá, že Husserlovy nálezy společných struktur vědomí by mohly obhájit určitý souhrnný přístup k fenoménům zvyku a odcizení/ozvláštnění u Šklovského, ale to je – chceme-li se tedy domáhat argumentační rigoróznosti – prostě nesmysl: Husserlovy nálezy jsou fenomenologické nálezy, stavět na nich může pouze fenomenologie anebo konceptuálně rigorózní filosofie, nikoli filosoficky naivní a plně nitrosvětské úvahy, jaké v tomto bodě předkládá Šklovskij. A za třetí, není zkrátka pravda, že by schéma noésis-noéma poskytlo Husserlovi dobrou půdu pro rozbor zkušenostní habitualy: problém pasivity a pasivní syntézy je u Husserla samostatný a jistě není schématu noésis-noéma nějak hladce podřízen (jedná se zde o rozdíl mezi statickou a genetickou fenomenologií).

Snaha spojit Šklovského s Husserlem je tedy překvapivě pojatý, vysoce spekulativní a náročný krok a v předloženém textu nenacházím žádné doklady toho, že by P. Flack k tomuto srovnání poskytl třeba jen skutečně inspirativní podněty, natož pak seriózní samostatnou analýzu.

Filosofickou ambici jistě nelze z předloženého textu vyškrtnout bez důsledků: vytrácí se tím (proklamovaná) myšlenková kostra. Problémy shledávám i u oddílů věnovaných výhradně ruskému formalismu, a to především tři:

a) Historické výklady k recepci ruského formalismu opomíjejí jasný fakt, že žádný autor a žádný myšlenkový systém nikdy nebyl produktivně recipován v úplnosti, beze změn a včetně všech původních motivací; jinak řečeno, autorovy formulace se vyznačují jistou historickou naivitou. Jedním příkladem za mnoho dalších budiž str. 42, kde je prominentní recepce Proppa v kontrastu k jeho původně marginálnímu postavení prohlášena za „pokřivení“ odkazu ruského formalismu. O pokřivení bychom mohli mluvit u čistě popisných historických výkladů, učebnic či slovníků – ale u produktivní intelektuální recepce to je nesmysl.

b) Výklad zaumné poezie na str. 92 nn. je co do formulací silně inspirován vyjadřováním původních autorů a jejich manifestů – ale to je nepřijatelné, pokud se má daný výklad

začlenit do striktně filosofické a lingvistické argumentace: není například možné jen tak prohlásit nesmyslné slabiky za „jazykové“ či „verbální“ formy, dovolávat se „slova osvobozeného od sémantiky a syntaxe“ a podobně. Autor ale právě na těchto formulacích dále staví.

c) Klíčovou roli v autorově výkladu má hrát interpretace fonému v Jakobsonově pojetí jakožto autoexpresivní entity. Závěr příslušné kapitoly, procházíme-li jej pozorně, se rozplývá v hypotetických neurčitostech: čteme zde (str. 142-143), že „foném možná není odsouzen [*might not be fated*] k „abstraktnosti“ anebo že podaný výklad chtěl „naznačit“ „možnost“ [*my point here has been ... to hint at the fact, that a good explanation ... might be ...*] sugerované interpretace. (Hned další kapitola o stránku dále, str. 144, ale začíná překvapivým: „*Inasmuch as Jakobson's notion of the phoneme can be said to provide a rigorous [!!!] conceptualisation of the idea of intransitively expressive perceptual structure initially suggested in Šklovskij's theory of estrangement...*“) Klíčovým argumentem ale podle všeho je teze, že přestože je foném u Jakobsona vnímán pouze s ohledem na distinktní rysy, nadále platí, že vnímán je *foném* – a že tedy fonému musí náležet jakási svébytnost a „intranzitivita“ čili autoteličnost (viz str. 142). K tomu nutno podotknout, za prvé, že závěr z premisy nevyplývá: i když třeba najdeme podklad pro tvrzení, že foném musí být nějak odlišný od pouhého souboru distinktních rysů, neříká to nic o tom, zda je „tranzitivní“ (alotelický) nebo „intranzitivní“ (autotelický). Za druhé autor zcela pomíjí možnost nuancované odpovědi, kdy to či ono může být *na jedné rovině* tranzitivní, *na jiné rovině* intranzitivní; pro konkrétní ukázkou právě ve vztahu ke smyslovému vnímání si stačí přečíst první odstavec Aristotelovy *Metafyziky*.¹ Za třetí se samozřejmě vnučuje námitka, jak může být foném intranzitivní, když jeho prostřednictvím dospíváme ke slabice, slovu atd.; P. Flack, pokud jsem něco nepřehlédl, nenabízí ani náznak odpovědi.

Tyto námitky myslím jednoznačně stanovují, že přepracování podané disertace na publikovatelný text by vyžadovalo – a to i u historických částí – značné zásahy. Oproti námitkám předchozího bloku se ale u literárněvědných segmentů nejedná o problémy fatální. Jsem přesvědčen, že tato část textu prokazuje dosti důkladnou obeznámenost s

¹ „Všichni lidé od přirozenosti touží po vědění. Známkou toho je záliba v smyslových vjemech, v nichž si libují pro ně samy, aniž hledí k jejich potřebě.“ Atd.

naukami ruského formalismu a jejich historickou recepcí a že vzhledem ke klíčovému významu tohoto tématu v současné literární vědě lze text přes všechny výhrady použít za východisko k ústní obhajobě a posléze i k udělení doktorského titulu.

Text doporučuji k projednání a výsledné hodnocení – u něhož se kloním k přijetí a k udělení doktorského titulu – ponechávám na průběhu ústní obhajoby.

V Praze dne 23. února 2011

mgr. Martin Pokorný, PhD.